

הזכות לחלום

ז'ראר פרי-קלאוול*

תרגום מצרפתית: אבנר להב

מורשה לקבוצת גרפוס

הדור שלי נולד אל תוך המלחמה, ידע את המאבקים האנטי-קולוניאליסטיים הגדולים, את האוטופיה הפוליטית ואת התקווה הכלכלית. התמזל מזלי ולאחר שלמדתי אמנויות יישומיות, התקבלתי ללימודים אצל הנריק טומצ'בסקי, בית הספר לאמנויות היפות של ורשה. במאי 1968, יכולתי להתנסות במימוש לימודים אלה במסגרת בתי הדפוס העממיים שצמחו על רקע המחאה הסטודנטילית, ומאוחר יותר, ב-1969, במסגרת המכון לחקר הסביבה שהוקם זה מקרוב.

במהלך שנות ה-70, נישאתי על גלי השינויים החברתיים: ביוצרי תמונות ודימויים, הייתי מעורב בעשייה הפוליטית, נאבקתי, נלחמתי... תסיסה זו שכנעה אותי שלא אוכל להשלים את מלאכתי כאדם אלא בתוך החברה, קרוב ככל האפשר לאנשים.

כך פעלתי עשרים שנה (1970-1990) במסגרת קבוצת הגרפיקאים הקרויה גרפוס (Grapus), שנמנית עם מייסדיה. גרפוס קיבצה גרפיקאים שהתגייסו סביב הרעיון שאפשר להגות דימויים איכותיים, העומדים בדרישות המטרות שלמען נלחמים. חשיבה פוליטית משותפת שימשה תשתית לעבודה האסתטית. הזמן חלף כלא היה. סביבנו החברה נעשתה מורכבת יותר, גילינו את "התקשורת", את הקשר שבין המאבקים החברתיים לביטויים הצורני. נאבקנו חזיתית במונופולים הקפיטליסטיים. אלה היו שנים פוריות.

גרפוס עבדה גם עם בתי התרבות והתיאטראות. באותן שנים, התיאטרון עצמו היה ברובו מגויס ולמחזות היה מטען פוליטי כבד. בהמשך, הגיעו הזמנות מהמוסדות התרבותיים והציבוריים הגדולים. נדרשנו להגמיש את עמדותינו בנוגע למשמעות: נאלצנו לקבל את כל-יכולתו של המזמין ושל הכסף. אך עד מהרה, גילינו את הפרדוקס הבא: ככל שגדלים האמצעים המוקדשים להשפעה על ההמונים, כך מוחרמת המשמעות, כך היא מאוחרת: המוסדות מסננים את המציאות.

מקבוצת גרפוס לקבוצת "לא להתקפל"

ניסיונה של גרפוס היה חייב להיפסק אם היה ברצוננו להמשיך ולבצע עבודה איכותית. כבר לא יכולנו להפעיל חשיבה ביקורתית ייחודית: כלאנו ומוססנו אותה בתוך שיפוט קבוצתי. וכך, ביושר ובתבונה, החלטנו להיפרד. מרגע זה, כל אחד יכול היה להרחיק לכת במהלכו האישי.

הקמתי התארגנות מצומצמת יותר, הגרפיקאים המאוחדים, אך עד מהרה שבו והופיעו הסתירות בין ניהול ליצירה. פרשתי מהרפתקה זו כעבור שנתיים: היא מנעה ממני את היכולת להגשים במלואו את רצוני ליצור ארגון שיאפשר עבודה מיליטנטית המאופיינת בדרישה עצמית גבוהה. עוד במימי גרפוס ניסיתי לממש את הייחוד שלי תוך שיצירתי, יחד עם מספר אמנים, את התנועה הקיקיונית קוקולוקס (1988). תנועה זו פרסמה עיתון משלה בשם "לא להתקפל" ("Ne pas plier"), שעתידי היה להפוך לשם ההתארגנות הבאה.

קבוצת לא להתקפל נוסדה ב-1991, "כדי שדלות הסימנים לא תתווסף לסימני

* מתוך מאמרו של האמן, אשר פורסם במאי 2001 בעקבות תערוכתו בשומון (Chaumont) שבצרפת.

הדלות", והיא מפעילה מילים ודימויים, דיבורים ומחשבות, במטרה להשפיע על נושאים בעלי דחיפות אנושית. לא להתקפל ניצבת במגרשם של המאבקים החברתיים ושל החינוך העממי ומציעה צורות שיש להעניק למאבקים הפוליטיים של ימינו. בזכות לא להתקפל, הצלחתי להגשים את מה שנותר בעבור רבים בגדר אוטופיה: להיות עצמאי כלכלית ופוליטית, בעודי מטפל בנושאים "לשם שמיים" המרתקים אותי. אכן לא להתקפל היא קבוצה מסוג אחר, המבוססת אמנם על ידידויות, אך הכוללת הבדלים הרבה יותר עשירים בין האנשים והמקצועות (עובדים סוציאליים, חוקרים, אמנים, פועלים, פעילים חברתיים, סטודנטים ועוד).

כך חזרתי למקורותיי, להיסטוריה המשפחתית שלי, לקרובים אלי. העצמתי גישה מיליטנטית במקום להמשיך במסלול המוסדי. ולא זו בלבד שהשינוי לא הגביל אותי, הוא אף העמיד אותי במצב של יצרן: הבאתי במגרש חיי היומיום, שם אין הזמנות, את השיטות שנרכשו תוך כדי עבודה עם המוסדות.

מן הרגע שבו יוצרים קשר ישיר עם האנשים, נחשפים ועולים הנושאים האמיתיים. זאת ההזדמנות לעבוד למען אנשים ומטרות שעדיין בלתי ידועים, במקום להתמסר לשעתוקו של שיח כלשהו. עבודה זו של סולידריות עם עמותות של פעילים, גם אם אינה תמיד מובילה לייצור, הרי היא מזינה אותנו ודוחפת ללא הרף להמצאתן של צורות חדשות.

ההזמנה

מהו גרפיקאי? האם הוא קיים מחוץ להזמנה? האם היא זו שיוצרת את בעל המלאכה ובלא מזמין, אין לו קיום? אך האם הגרפיקאים אינם שייכים לבית האמנים? למשרד התרבות? הלא העשייה הגרפית מוכרת, מיסים נגבים והפרשות סוציאליות משולמות.

אלא שהמוסדות הציבוריים מעניקים את העסקות לקבוצות הפרסום והתקשורת הפרטיות, הקשורות כולן לצידי "התקשורת העולמית". המטרה היא תמיד "לקדם", לכפות חשיבה רשמית ויחידה, לעולם לא להשקיע ברשתות החינוך העממיות, שהן הן הנבט האמיתי של הדמוקרטיה.

אני מתייחס לאנשים שאליהם אני פונה לא כאל לקוחות ולא כאל משתמשים - ביטויים האופייניים לצריכה - אלא כאל אזרחים פעילים, אחראים. אך איזה מקום הותירו המזמינים הציבוריים שלנו כדי לעסוק בפוליטיקה? אני דוחה את ההזמנה כפי שהיא נהוגה על פי רוב בצרפת. אמנם היא יכולה ליצור קשר מאורגן, היא יכולה להיות דפוס של שיג ושיח מעניין. אך כפי שהיא נהוגה היום, היא מחייבת כניעה שיש בה הסכמה עם דלות האמצעים וויתור לנוכח העדרו של אומץ פוליטי. אל לנו להניח שיכלאו ויבייתו אותנו בתוך הדעה שההזמנה היא מנת חלקנו וגאולתנו היחידה: ההזמנה היא רק אחד מדפוסי ההגשמה החברתית והכלכלית, אחד מיני רבים ולא המנוע שלהם!

ההפצה

אנשים רבים סבורים שלא להתקפל היא אמן. לדידנו, כשאנו חותמים לא להתקפל, אנו הופכים כל מפיץ למחבר. ההפצה היא יצירה.

צורת ההפצה משרה את טיבה של המעורבות הפוליטית. מעטים הם המחברים התובעים שליטה מספקת על השימוש בעבודתם. יחסי הכוחות המסחריים כופים עליהם שיניחו לחלק זה של אחריותם בתמורה לביטחון, לכסף או לאיזה הון סמלי. כרגיל, סיפורם של המקל והגזר. "לתקשר" הפך להיות "לדפוק את הקהילה".

בהתאגדות לא להתקפל, העלינו את ההפקה המשותפת לרמה של דפוס ביצוע ומימוש. השותפות בין עמיתים רבים, יהיו אלה צנועים ככל שיהיו, מעצימה ומשפרת את המיזם

ההתחלתי והופכת אותם לעצמאיים כלפי כל מזמין חשוב. בזכות הרשת שלהם, מפיקים- שותפים אלה נוטלים חלק בחיזוק ההפצה.

אמנים ובעלי מלאכה

המילה "אמן" מרגיזה אותי כי יש בה מן הכל-בו ומן ההתחסדות. יש בכוחו של האמן להשתחרר מן ההזמנה ולעבוד בזכות עצמו. יחד עם זאת, אני סבור שיש להפריד בין המעשה האמנותי, שהוא אינטימי, לבין העשייה עצמה - שהיא בהכרח קבוצתית.

אינני מעמיד את ידיעותי לשרות שעתוקו של ידע מעשי בתוך שוק האמנות, אני מנסה להעמיד אותן לשרות הניסוי בעודי פוגש אנשים ונושאים חדשים במגרש המאבקים החברתיים. עמדתי כבעל מלאכה מגויס היא שמאפשרת לי לחלוק בהרחבה יתרה את החלק האמנותי שבי. בד בבד עם פעילותי במסגרת ההתאגדות לא להתקפל, אני עובד בבית המלאכה שלי, יחד עם עוזרת, ואנו דנים בנושאים מדעיים, תרבותיים, חברתיים. שילוב זה נותן לי את האמצעים האינטלקטואליים והכלכליים להיות עצמאי.

סמלילים* וצריכה

הערים מנהיגות אסטרטגיות של מפעלים הנמצאים במצב של תחרות. הן מתכסות סמלילים, סימנים של מלחמות טריטוריאליות או מסחריות. הסמלילים, המותגים, דימויי המסחר, שילוט הערים - כולם סימני היומיום שהשלטון זנח אותם לטובת האינטרסים הפרטיים - מרגילים אותנו לסדר השרירותי של חברה קפיטליסטית ליברלית.

משרדי הממשלה, המפלגות ואיגודי העובדים בכבודם ובעצמם נעזרים בנימוקים, בצורות ובאמצעים הנהוגים במכירה של מוצרים מסחריים. כך נוצר מקום מכריע, במרחב הציבורי, לתעשיית הפרסום ואמצעי התקשורת. זו מניפולציה בלתי נראית אך מאורגנת היטב: התודעות מתופעלות באמצעות סימני המסחר. המטרה היא ליצור צרכנים ולא ליידע אזרחים. כל מה שיכול היה להיות מובן, מנוכס על ידי הביקורת, הופך להפרשת ריר, לדחף של קניות: אם אין קניות, אין אושר! כל אלה בו-במקום, כדי שלא נתפנה חלילה להגות איזו מחשבה ביקורתית. חבל ששליטות אלה אינן מוצאות מולן ארגונים חזקים דיים כדי לערער עליהן באופן רדיקלי.

מידע וגוף

המידע נכנס לתחום הסחורה, הוא איבד את יכולת החילופים שלו לטובת שיח - ה"תקשורת" - הנכפה עלינו בהיעדרו של דו-שיח. המקורות החברתיים והתרבותיים הם שקובעים את הזיהוי של היפה והמכוער. לחזור עד המקור, פירושו לעבד את ההיסטוריה, לגשת לעובדה הפוליטית. הסחורה מבקשת למחוק את הזיכרון כדי להבליט את חזונה כאמת יחידה.

באשר למקצועות העיצוב והאמנות, ה"תרבות העולמית" בעלת הבולטות האמריקאית תופסת את מלוא השטח של המידע הרב-תקשורתי והספרתי. היא מפעילה לשם כך אלימות שאינה נופלת מזו שהפעילה כדי לנכס לעצמה, בזמנו, את שטח הצריכה והדפוס. החברות הרב-לאומיות מנצלות את הפרטות, את הדה-רגולציה ומבטלות כל יוזמה עצמאית. מעולם חברתנו לא הייתה כה אלימה, כה נבערת מדעת. הזמן התקשורתי מקצר את הכל כדי שהכל יהיה רווחי יותר, ובמהירות גדלה והולכת. יש בכך כדי להסיר מאתנו כל רוח ביקורתית של סולידריות, של חלוקה עם הזולת, כל רצון ללמוד מן האחר.

אמצעי התקשורת החדשים מנשלים אותנו מגופנו וחותכים אותו לחתיכות העומדות למכירה, הם הופכים למכונה שתכליתה למחוק את הזיכרון. ההיסטוריה נבגדת, נמחקת ללא הרף ומוחלפת בדימוי עוד יותר "חזק". הולכת ומתבססת אידיאולוגיה של האל-מוות.

אלימות וגורל

האינטלקטואלים אינם עוסקים לעומק במשמעות, הם מתנזרים מעימות ומחזקים בכך את הדימוי של האמן האליטיסטי, העומד מעל לדיון הרעיוני. אינני מצפה מן האמנים והגרפיקאים שהם ישקיעו ממרצם בתעמולה, שהם יבלבלו בין אמנות פוליטית לפרקטיקה פוליטית של האמנות. אני מציע להם לגייס את עצמם, לפעול כך שיפגשו אינטימיות ואוניברסליות. האם בכוחנו לעמול למען ייצוגו של אושר משותף תוך שנמצא את סימניו של מדומיין חברתי חדש? מוטל על כל אחד למצוא את ההתאגדות המתאימה לו.

אמנם יש גבול ליכולתם של הסימנים, ישנו רגע שבו הם נעשים חסרי אונים או מגוחכים. אי אפשר לדבר על דלות העולם ועוד פחות מכך לפעול נגדה אך ורק באמצעות דימויים. אך המאבקים המתנהלים במרגשה של אותה דלות חושפים אוונגרד המעורה במצב. אוונגרד המחשבה נמצא במקום שבו קיים הסבל הגדול ביותר, במקום שבו נמצאים הבעיות והרגשות החזקים ביותר.

אמנות ופוליטיקה

אין אמנות פוליטית אך יכולות להיות פרקטיקות פוליטיות של האמנות. צורות ההפצה הן שמבדילות בין מה שפוליטי למה שאיננו כזה. המטרה איננה לייצג את הפוליטי, ועוד פחות מכך לאייר אותו. הכוונה היא להיות נוכח, על מלוא רגישותנו האמנותית, בתוך תנועה פוליטית, ליטול חלק בסכסוך החברתי. האמנות היא עבודה וככל עבודה היא ארוגה בסבך של יחסי ייצור. אולם היא פעילות אישית, ולא בהכרח תעסוקה. אמנים רבים מדי - בפרט באמנויות היישומיות - לומדים בבתי הספר שלהם כיצד למכור את עצמם במקום להגשים את עצמם. לעומת זאת, מה שמעשיר הוא לתשאל את השאלה שכבר נשאלה, לבנות השערות ולאמת אותן, כמו מדען.

אני סבור שיש להמציא צורות חדשות של התארגנות, המאפשרות בעת ובעונה אחת להשתתף בכינונו של ביקוש, בביטוי הרב-גוני ובאיכות הפצתו. זה 12 שנה, יחד עם חברי לא להתקפל, אני מנסה לגבש מענה הולם לבעיה זו, שלא יהיה מוגבל לצורות. מתן החינם מניח שאתה נותן את הטוב ביותר העומד לרשותך. אין לכך מחיר, זו שאלה של כוונה ושל הנאה. אמנות וגרפיקה המתבטאות בתוך ניסיון חיים אמיתי, במקום לעשות זאת מבעד לרצון טוב חסר-אונים - הנה מה שמבדיל בין העבודה הפוליטית הסולידרית לגישת החסדים. מתוך הנאה, עם הזמנה או בלעדיה.